

Петро Кравченко

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, декан історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

СУСПІЛЬНИЙ ІДЕАЛ МАЙБУТНЬОГО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ

Зміни, що охопили наше суспільство, потребують переосмислення системи цінностей, на яких базувалась життєдіяльність впродовж останніх десятиліть, зумовлені новою соціальною реальністю, новим часом і новими соціальними орієнтаціями. Загалом подібна переоцінка цінностей здійснюється в культурах різних народів нерідко. Тому не слід цей процес розглядати як щось виняткове чи унікальне. Він абсолютно закономірний і як такий потребує дослідження, організації та соціального контролю з боку гуманітарної еліти суспільства та громадськості.

Означений процес розгортається певними, тісно взаємопереплетеними між собою хвилями, у різних площинах: політичній, виробничо-економічній, духовній та культурно-побутовій. У політиці, зокрема, йде переосмислення цінностей соціалістичної орієнтації, владної організації суспільства, перспектив суспільного поступу. Виробничо-економічну сферу охопила хвиля переосмислення природи, сутності та ролі приватної власності, державно-регульованих та ринкових відносин. У духовній сфері йде переосмислення моральних, естетичних, релігійних, наукових та позанаукових цінностей. Культурно-побутова сфера коливається між цінностями справедливості та рівності у бідності чи злагоди в достатку.

Цікавим і характерним є те, що взаємозв'язок своєрідних хвиль переосмислення здійснюється не стільки на основі інтегративного бачення майбутнього, скільки на суперечливій оцінці минулого. Історія, таким чином, постає у вигляді інтегративної основи пошуку майбутнього. Останнє підвищує її культуротворчий потенціал, активізує роль у розвитку культури взагалі, реформування освіти та виховання молоді зокрема.

Процеси переосмислення цінностей, що розпочались після жовтневого перевороту 1917 року, здійснювались на основі інтегративного бачення майбутнього, яке репрезентували більшовики-ленінці, згодом — сталінська гвардія партійців. Збуреними умами людей одноосібно володіла «примара комунізму», що базувалась на авторитеті суспільної власності, встановленої шляхом експропріації експропріаторів й «рівномірному» розподілі того, що було створено раніше. Своєрідним камертоном переоцінки цінностей постав у ті часи ленінський постулат: моральним є те, що служить зміцненню та завершенню побудови комунізму. На цій основі здійснювались радикальні перетворення життя суспільства: індустріалізація країни, колективізація сільського господарства, культурна революція, ліквідація куркульства як класу, масові гоніння та репресії тощо. Примарливе й незрозуміле майбутнє збуджувало небачений до сих пір ентузіазм і водночас породжувало колосальний страх. Люди раділи і боялись, тяглися до нового й зітхали за старим, усталеним, традиційним. Процес переосмислення цінностей просувався тяжко і суперечливо, через серйозні зіткнення та конфлікти. Ілюзія «ідеального майбутнього» спонукала до розповсюдження ілюзійної системи цінностей. Фактично аж до початку 90-х років суспільство жило і працювало, зачароване ілюзійним майбутнім та його проявами — «комуністичним ставленням до праці», «розвинутим соціалізмом», «радянським патріотизмом» тощо. Авторитетний англійський дослідник Ендрю Каулі справедливо констатував: «Україна увійшла в незалежність у мареві ілюзій» [2].

Врешті-решт настало прозріння, яке породило розпач, відсутність нового ідеалу, страх перед майбутнім. Домінантними орієнтаціями сьогодення є недовіра до владних структур, які занадто часто змінюються (наприклад зміна урядів В.Януковича, Ю.Тимошенко, Ю.Єханурова); розгубленість перед кризовими процесами, що поглиблюються (це вочевидь продемонструвала газова криза у січні 2006 року); невіра у власні сили; зневага практично до всіх суспільно-

ангажованих цінностей.

Отже, інтегративного нового бачення «світлого майбутнього» ще немає, й утвердити його не просто. Для цього потрібні роки та десятиліття. Процес же суспільного переосмислення цінностей вже розпочався. Він не може чекати на те, що десь і колись з'явиться новий ідеал майбутнього, згідно з яким потрібно буде рефлектувати майбутнє в ціннісному вимірі. Усе це потрібне сьогодні заради, тому його (ідеал) слід знайти, виявити, представити перед суспільством, винести на суд громадськості, совісті та індивідуальної культури особистості.

Логіка навчає: якщо ідеал неможливо знайти в майбутньому, його слід шукати в минулому, в історії, причому, не з тим, щоб розпочати рух назад — до золотого віку, а з тим, щоб усвідомити межі й головні засади свого цивілізованого буття. Історія у цьому вимірі є мудрим наставником і порадицею, скарбницею ідей та думок, соціального досвіду, завдяки яким здійснюється фундаментальна закономірність суспільного прогресу — його спадковість.

Історію при цьому потрібно розглядати як цілісність. У ній немає перерви та провалів, глухих кутів та невизначеностей. Вона йде суперечливо, але без зупинок і своїм курсом. Люди живуть і працюють, створюють шедеври і помиляються, конфліктують і шукають соціальної злагоди. І все це — наша історія, цілісна, системне осягнення суперечностей якої є тим магістральним шляхом, яким людство має можливість вийти до храму цивілізованого співжиття у світовій співдружності.

Ідеал майбутнього народжується через переосмислення історії як суперечливої цілісності. При цьому суб'єктивна інтерпретація її окремих періодів як ідеальних чи хибних є справою неконструктивною. «Ідеальний» період історії містить у собі таку низку суперечностей, як і «хибний», і, навпаки, — у «хибний» період історії створюється не менше цінностей, ніж у той, який називають «ідеальним».

Цілісне бачення історії нам належить створити. Причому, не через механічне поєднання різноспрямованих думок, концепцій та оцінок, а через інтерпретацію суперечностей, в яких розкривається суперечлива цілісність історії нашого народу, людства, цивілізації. Саме такий підхід відкриває культуротворчий і виховний потенціал історії. Адже історія тут постає не як поле розбрату чи зіткнення різних суспільних верств та сил, а як основа соціальної злагоди, в яку кожна «сила» входить з власною суперечністю та суб'єктивністю.

Михайло Грушевський писав: «...культура і школа повинні робити своє діло навіть і в сих тяжких обставинах... Школа повинна відкликатись до тої історичної солідарності людства, з котрої виросла вся нинішня культура, все нинішнє життя. І власне се передусім має робити історія, її навчання. Поміч їй даватиме добре поставлена антропологія, література, різні гуманітарні науки, але історії належить се діло — розвинути в протиставлення хвилимих конфліктам людства постійну і тяглу його кооперацію» [1].

Особливу актуальність подібний підхід набуває стосовно молоді, якій, за відомим висловом, належить майбутнє. Хто не знає історії, той не знає себе, своїх можливостей, а відповідно — й засобів руху до нової соціальної реальності. Людина, вихована на «урізаний» історії, також йде в життя інфікованою переважно руйнацією, а не потенцією конструктивного творення. Цілісність особистості як суб'єкта культуротворчої діяльності забезпечує цілісна історія. Завдання нинішнього покоління вихователів полягає у тому, щоб повернути молоді цілісне бачення історії, яким би суперечливим та складним воно не виявилось у дійсності.

Лише таке правдиве сприйняття історії дозволить зрозуміти суть культури, яка полягає в удосконаленні, покращенні і вихованні того, що спочатку існує тільки як природні здібності. Культура є те, що створено, зроблено самою людиною, на відміну від того, що дається природою. У культурі репрезентована, таким чином, важлива здатність людини і усього «людського роду» — здатність до саморозвитку, яка робить можливим сам факт існування людської історії. На перший погляд здається, що історія має дуже опосередковане відношення до саморозвитку людини, насправді це не так. Навіть якщо взяти вихователів, не зв'язаних безпосередньо з історичною наукою, усі вони так чи інакше «просякнуті» історією, бо переважна частина знань, отриманих ними, зумовлена спадкоємністю, яка робить можливим твердження про їх апіорний, а не тільки апостеріорний характер. При цьому, послідовна зміна поколінь приводить до того, що кожне з них використовує і перетворює результати попередньої діяльності у відповідності з

новими умовами. Таким чином, діяльність тут — єдино можлива умова залучення людини у культуру та її перебування в ній. До того ж, людина ніколи не починає з нуля, будь-яка діяльність базується значною мірою, завдяки історичній спадкоємності, на знанні та досвіді, пов'язаних з попередньою діяльністю.

У той же час не слід перебільшувати значення історичної спадкоємності, бо не тільки вона сприяє становленню людини як суб'єкта історії та її головного результату. Людина тому і є суб'єктом історії, що своїм існуванням зобов'язана самій собі, своїй діяльності, точніше, мабуть, діяльності всього людства. Саме в діяльності людства полягає шанс історичного знання, бо, запалюючи вогонь, ми використовуємо досвід попередніх поколінь, які мільйони років йшли до нього, до цього вогню, а ми такий тривалий досвід спресовуємо у долю секунди. Це відбувається ще й завдяки тому, що суб'єкт історії є самостійною істотою, яка містить в собі причину власного існування. Здатність людини до саморозвитку характеризує основну рису її історичного буття, її буття як суб'єкта історії. «Саме як процес саморозвитку, самовиробництва людини, — підкреслює В.М.Межуєв, — «історія людей» створює по відношенню до природи особливу реальність — сферу культури. У культурі людина представлена не тільки як дійова істота, але й як істота, що саморозвивається, самозмінюється, як суб'єкт і одночасно як результат своєї власної діяльності. Дійсний зв'язок культури з людською діяльністю стає зрозумілим лише тоді, коли сама діяльність розкривається як джерело, причина формування, розвитку, становлення людини» [5, с.79]. Цей діяльнісний підхід дає змогу подолати суто механічне бачення зв'язку між історією та культурою.

На перший погляд здається, що історія фіксує застигли процеси, притаманні минулому, а вони, у свою чергу, складають якусь одну сферу культури, бо ж остання охоплює будь-які матеріальні та духовні цінності. Однак все набагато складніше, оскільки історичні факти нерідко «кричать угорос», промовляють більше, ніж сучасні досягнення культури. Крім того, найрізноманітніші причини зумовлюють необхідність звернення до культурної спадщини, щоб у ній почерпнути наснагу для подальшого поступу.

Таким чином, ні історію, ні тим паче культуру не слід трактувати як просту сукупність матеріальних і духовних результатів, цінностей, досягнень людської діяльності. У цьому випадку зміст понять культури та історії визначається за допомогою простого перерахування окремих галузей і царини суспільного життя, що входять до нього (виробництво, наука, мораль чи історія окремих країн, наук, того ж виробництва тощо). Звичайно, від хронологічного чи географічного характеру історії нікуди не подітися, та й не потрібно їх ігнорувати, навпаки, потрібно показати, яку роль відіграли і ще відіграють ті чи інші історичні події в еволюції культури.

Намагання зрозуміти історію людства як єдиний, взаємопов'язаний процес, який має певну спрямованість і охоплює послідовні суспільні стани, що змінюють один одного, викликало необхідність порівняти, співставити між собою і оцінити різноманітні форми історичної дійсності, класифікувати їх за рівнем і ступенем розвитку. Основою для такої класифікації стало таке розуміння культури, яке включає в себе начебто загальну для всіх епох «міру» їх історичної розвиненості, «міру» їх наближення до «дійсно людського» існування. Інакше кажучи, про зрілість епохи завжди судили за ступенем її «культурності», цивілізованості, за рівнем її відповідності певному культурному зразку. Тобто культура у її визначеному стані стає своєрідним критерієм для осягнення різних історичних етапів взагалі, того чи іншого історичного факту, історичної особи та політичної сили зокрема.

З іншого боку, цією критеріальною парадигмою культура зможе стати лише за допомогою історичного знання, бо тільки воно дасть змогу співставити, порівняти найрізноманітніші феномени чи чинники, визначити їх місце на «культурних сходах», оцінити їх значення для подальшого культурного поступу. Крім того, важко судити про конкретну історичну ситуацію лише за допомогою одного критерію, хоча й дуже ефективного, оскільки все ж треба погодитись з тим, що історичним фактам при всій їх повторюваності притаманна індивідуальність, неповторність, оригінальність тощо. Яскравим прикладом цього були події «помаранчевої революції» 2004 року в Україні.

Слід погодитись з дослідниками, що немає єдиної для усього людства культури, яка б

послідовно розвивалася від одного історичного етапу до другого, а є множина культур, що відповідають різним формам існування і об'єднання людей. Звідси завдання схем культурно-історичного розвитку, не в пошуках можливої культури існування соціуму, а в описі, класифікації та типологізації найрізноманітніших форм організації культурного життя різних народів. «Найважливішою особливістю цього нового розуміння культури, — зазначав Е.С.Маркарян, — було те, що дане явище стало пов'язуватися з будь-якою формою людського буття, як його найбільш загальна обов'язкова ознака. На відміну від аксіологічного трактування поняття «культура», яке виокремлює серед різноманітних способів людського існування «культурні» і «некультурні» пріоритети (відповідно до тієї чи іншої ціннісної орієнтації), нове трактування природним чином вело до підведення під поняття «культура» будь-якого історично виробленого способу існування» [4, с.6-7].

Цю позицію щодо нового співвідношення історії та культури стали абсолютизувати функціоналісти, які вважали, що кожна з культур повинна розглядатися не у співвідношенні з іншими культурами, не як етап, ступінь загальнокультурного розвитку людства, а як самостійна, внутрішньо цілісна система, яка складається з певного набору елементів, що знаходяться між собою у функціональній взаємозалежності. Абсолютизація такого підходу призвела до того, що історична спадкоємність, а разом з нею і можливість оцінювати і порівнювати різні культури, зникла. Тобто у випадку з функціоналізмом ми маємо справу з недооцінкою історичних рівнів культурного розвитку, які свідчать, в цілому, про прогресивний рух людства від менш досконалих до більш досконалих форм культурного життя.

Подібний антиісторизм притаманний деяким нашим нинішнім політикам та «теоретикам», які намагаються знову-таки підфарбувати історію України, викресливши з неї радянський період, прагнуть показати його у вигляді історичного вивиху, який нібито був випадковістю в історії нашої держави, чимось на зразок неприродного явища, штучно створеним феноменом. Вони не бажають слухати про причини, що призвели до семидесятирічного періоду революційних трансформацій та потрясінь, завели країну в глухий кут. Негативно оцінюючи колишній тоталітарний режим, треба пам'ятати, що, окрім політичного режиму, в цей історичний проміжок часу жили, творили і вмирили десятки мільйонів наших колишніх співвітчизників, які не мали ніякого відношення до тих злодіянь, які мали місце на цьому етапі історії. Важко сказати, що вони творили історію, але, безперечно, вони були її учасниками — героями і жертвами.

Отже, відкинути історію неможливо, історичні реалії вже здійснилися, а тому залишається їх осмислити, що дозволить адекватно відобразити існуючу дійсність, її минуле, сформулювати думки про майбутнє. «Даючи можливість розкрити особливий, специфічний зміст культури на певному етапі її історичного розвитку, цей підхід дозволяє побачити в культурі і те загальне, що характеризує її розвиток на усьому протязі людської історії. Інакше кажучи, розуміння культури як науково-історичної категорії дає можливість встановити єдність загального і особливого в її розвитку, розкрита її не як відокремлену абстракцію і не як часткове визначення, яке має значення для суцільно обмеженого відрізу історії, а як категорію конкретно-всезагальну і конкретно-історичну» [6, с.94].

Як бачимо, проблема єдності загального і особливого притаманна культурі в цілому, хоча, на нашу думку, саме історія з її основною дилемою щодо співвідношення загальних закономірностей та індивідуальних особливостей є тією цариною в культурі, де головним чином ставиться згадана вище проблема і так чи інакше розв'язується, хоча остаточно вирішити її, мабуть, не вдасться, поки існуватиме людство з його нескінченними різноманітними рисами та ознаками, суперечностями та колізіями.

На жаль, у нашому сьогоденні склалася така ситуація, коли, з одного боку, частина теоретиків та політиків віддає перевагу особливим рисам українського менталітету, абсолютизує національні начала, заявляючи про їх пріоритетність і унікальність, котрі роблять їх визначальними серед інших феноменів. З іншого боку, після «помаранчевої революції» з її новим мисленням сформувався пріоритетний інтерес до загальнолюдських цінностей. У зв'язку з утвердженням незалежності України перемогу ніби святкували прихильники національної ідеї, захисники

національних цінностей. Але святкування цієї перемоги було дуже швидкоплинним. Сьогодні критичні стріли вже спрямовані проти них, оскільки соціально-економічне життя все погіршується, у всьому починають звинувачувати тих, хто був причетний до руйнування попередньої системи. Для нас зрозуміло, що не національні чи загальнолюдські чинники стали причиною наших бід, але для широкого загалу політичні партії, які знаходяться в опозиції, завжди прагнуть знайти ворога у таборі своїх опонентів. Такий підхід, на нашу думку, знову ж таки виявиться руйнівним, оскільки безапеляційний критицизм не включає у сукупність своїх елементів конструктивних засад.

Іншою хворобливою проблемою для нашої вітчизняної історичної науки є питання про місце та роль історії України у дзеркалі світової історії. Як правило, історики пишуть про найсучаснішу історію, оглядаючись не дуже далеко, співставляючи її з донедавною історією, насамперед з історією ХХ століття. Цей досить вузький підхід обумовлює критицизм сучасної історичної вітчизняної думки, причому щодо історії попередніх століть критичний аналіз не має того запалу, як до історії останнього століття, в якій вбачаються всі наші біди. Звичайно, не можна ігнорувати того відомого процесу, який назвали «прискоренням історії». З кожним століттям, а особливо це стосується ХХ віку, історія прискорює свій біг, історичні події дуже ущільнюються, здійснюючи значний вплив одна на одну. Проте цей процес ще далеко не означає виникнення основних негативів саме у ХХ столітті, бо поряд з ними у цей період сформувалася значна кількість позитивних феноменів, які зумовили якісно нову динаміку розвитку нашого суспільства. Отже, враховуючи особливості культурного розвитку в різні епохи, слід виокремити всезагальні засади, які обумовлюють єдність історичного процесу. У зв'язку з цим, підкреслюючи особливості культурного розвитку чи занепаду протягом ХХ століття в Україні, будемо розглядати одночасно цей етап як якісно послідовну ланку у загальносвітовому процесі. Ось чому потрібно не відкидати, а передбачати цілісне розуміння культурно-історичної еволюції людства. Проте у цьому надскладному процесі наші національні культурно-історичні чинники займають певне місце, яке не можна змінити чи взагалі відмовитися від нього. Висновок звідси такий: слід враховувати наші культурно-історичні особливості, підкреслювати їх специфіку, але не відкидати новітню історію України як якусь «білу» чи «чорну» пляму в її поступі тільки тому, що у цей період нищились духовні цінності і відкидалися національні здобутки.

Цілісне розуміння історичного процесу передбачає, що і культура повинна мати не часткове, а всезагальне значення, тобто повинна містити у собі те головне і суттєве, що характеризує культуру на всіх етапах її історичного існування. А якщо спуститися на щабель нижче і виокремити те головне, що притаманне культурі нашого народу, то, слід зазначити, що джерело його добробуту полягає у власній праці на власній землі. Окрім того, українству одвічно властиві такі феномени, як ідея національної злагоди, співдружності і співпраці всіх народностей і верств населення, що проживають на певній території. Цілком можливо, що ці риси українців можуть стати тією основою, яка об'єднає різні історичні епохи і різноманітні соціокультурні чинники. Уся новітня історія України підтверджує (особливо революційні події останніх років), що ідея злагоди, співдружності і співпраці є невід'ємним атрибутом нашого народу, і вона допоможе йому у його подальшому поступі.

Шукаючи якісь об'єднуючі засади, одночасно треба підкреслити, що різні історичні стани не рівноцінні, не еквівалентні у культурному відношенні, вони розрізняються між собою за рівнем своєї культурної розвиненості та зрілості. Ось тут можна погодитися з прихильниками «історичного вивиху» України, але лише в тому, що перша половина ХХ століття не була кращою у її розвитку, оскільки поряд з прогресивними починаннями у сфері продуктивних сил здійснювалося ідеологічне насильство і навіть фізичне знищення людей, мала місце фальсифікація багатьох історичних реалій. І все ж цей період не є якимось проваллям у поступі України до цивілізації.

Що ж насамкінець слугує тією загальною ознакою, за якою можна судити про рівень і ступінь культурного розвитку конкретної історичної епохи? Ми погоджуємося з дослідниками, які вважають, що такою загальною «мірою» є розвиток самої людини як суспільного суб'єкту діяльності, як історичного суб'єкта. При цьому сама здатність людини бути суб'єктом діяльності отримує в процесі історичного розвитку все більш загальний, універсальний характер. Та

ступінь універсальності, з якою людина перетворює оточуючий світ в об'єкт своєї діяльності, а саму себе в її суб'єкт, і становить дійсну «міру» її культурного розвитку, включає в себе найважливіший і найсуттєвіший показник її загальної культури. У такому розумінні ми теж маємо право стверджувати, що наша недавня історія характеризувалася високим розвитком людини як суспільного суб'єкту діяльності. Щоправда, певна ілюзійність активності цього суб'єкта призвела до глибоких суперечностей та колізій, які порушили органічну єдність історії та культури, спотворили роль історії в культурі. В останній головним чином представлена та необхідна сторона історичного процесу в цілому, яка характеризує його з точки зору універсальності людини як діяльній істоти. У зазначений період відбулося дуже багато подій, які мали випадковий характер і негативно вплинули на той бік історичного процесу, який саме і повинен бути представлений в культурі.

Заради істини треба підкреслити і наявність протилежного аспекту: з одного боку, людина, яка діє універсально, є критерієм культурного розвитку конкретної історичної епохи, а з іншого — існує загальна культурно-історична тенденція — це тенденція до універсалізації суспільного буття людини, що означає й універсалізацію самої людини. Цей об'єктивний процес розвитку характерний також для України на різних етапах її історичного поступу.

Історія України ХХ — початку ХХІ століть — лише маленька часточка, яка є відбиттям попередніх глобальних світових феноменів. Ми маємо на увазі те, що історія, яка є одним з найважливіших компонентів культури, входить до неї з усіма своїми позитивами і негативами, гараздами і негараздами. У той же час культура сприймає насамперед ті історичні процеси, які мали позитивне значення для подальшого розвитку суспільства, оскільки будь-яка культура характеризується позитивними досягненнями людського буття, хоча й негативні процеси так чи інакше даються взнаки (знищення культурних цінностей і людини, яка їх створює, тощо). Зрозуміло, що не зовсім правильно буде пов'язувати культуру тільки з позитивними чинниками, а історію — з негативними і позитивними, перші з яких нібито історія і нав'язує культурі. Такий механічний підхід є малоефективним. Образно кажучи, «історія не винна», що їй властиві певні негативні процеси, які є бар'єрами на шляху розвитку соціокультурних реалій. У цей процес вривається суб'єктивне начало іноді у своїх найгірших проявах.

Це не означає, що особистісний феномен часто приводить до негативного результату. Навпаки, завдяки цьому феномену вершилась історія і створювались усі цінності культури. В.М.Межуєв справедливо зауважує: «Набуваючи форми особистісного розвитку, культура розкривається тим самим у своєму всезагальному змісті і значенні, отримує всезагальну історичну форму існування. Саме на цьому етапі стає очевидним культурний сенс всієї попередньої історії (який включає у себе історію розвитку продуктивних сил, суспільних відносин, соціальних інститутів, свідомості тощо) як історії становлення і розвитку людської індивідуальності, як історії поступової універсалізації самої людини» [6, с.184].

У нашій недавній історії цей особистісний аспект постійно ігнорувався, більше того, весь час підкреслювалася класова природа культури, класова та національна обмеженість буржуазної чи соціалістичної культури тощо. Усе це призводило до того, що культура у тому й іншому суспільстві виконувала не притаманну їй роль, виступаючи як засіб не тільки соціального, але й національного гноблення. Мабуть, не слід заперечувати того, що інтерес до культури у різних соціальних груп, класів та верств населення різний, їх культурні досягнення також різняться, але визнання класового характеру культури у класовому суспільстві не принесло його прихильникам особливих дивідендів, більш того, воно виявилось малоефективним ще й тому, що завжди лише пануюча еліта, а не клас чи партія, узурпувала культурні досягнення і використовувала їх для забезпечення своїх інтересів і позицій.

Стосовно марксистсько-ленінської теорії культури, то вона виявилася руйнівною подвійно, якщо проаналізувати її практичне застосування. У ній наголошувалася необхідність поєднання культури з революційною діяльністю мас, з їх творчою працею. Проте історія свідчить, що будь-яка революція, насамперед, пов'язана з насильством і руйнівними функціями. Не стали винятком і революції ХХ століття, які призвели до руйнування значних матеріальних і духовних цінностей, знищення культурних досягнень людства,

У теорії ставлення трудящих мас до культурної спадщини минулого було позитивне. Політичні лідери завжди заявляли про необхідність збереження та примноження культурних цінностей. «Потрібно взяти всю культуру, яку капіталізм залишив, і з неї побудувати соціалізм. Потрібно взяти всю науку, техніку, всі знання, мистецтво. Без цього ми життя комуністичного суспільства побудувати не можемо» [3], — писав В.І.Ленін. Але поряд з цим виокремлювалося те, що не просто треба було відкинути як непотріб, а й підлягало ліквідації та знищенню. Історична практика свідчить, що саме на останньому аспекті був зроблений особливий наголос. Наслідком цього було те, що культура як позитивний зміст попереднього розвитку людства не витримала натиску революційних перетворень і була зруйнована, метафізично відкинута. Усе це мало не поставило людство на межу катастрофи, бо з'явилася зброя, здатна знищити все людство. Але історична культура у цьому випадку все ж зіграла свою позитивну роль, допомігши усвідомити смертельну небезпеку, перед якою ми опинилися.

Зі сказаного вище щодо культуротворчої функції історичної науки, випливає, що людини, людства поза історією бути не може. Гегелівське твердження про неісторичні народи означає, що вони для людей XIX століття не мають особливого значення і не мали в історії якихось значних здобутків. Але на цей феномен можна подивитися з іншої точки зору (хоча б уявно), з точки зору тих народів, які Гегель назвав неісторичними. Адже їх життя, існування і виживання було безпосереднім історичним буттям, хоча вони цього і не усвідомлювали. «Саме тому, — підкреслює Ю.В.Салюк, — що людина є історичною істотою, вона потребує особливого типу гуманітарно-історичного знання. Тут виникає особлива методологічна проблема творення знання про те, що ще не закінчилось, не збулося» [7].

У свою чергу, культура, якщо й не вирішує, то певним чином допомагає історії розв'язати її головну дилему, оскільки вона завжди є процесом перетворення суспільного в індивідуальне і, відповідно, процесом суспільного становлення індивідуальності. Культура є «мірою» зближення, співпадіння цих двох найважливіших начал людського існування. Культурний прогрес людства вимірюється і визначається масштабами людської особистості, яка ним створюється. Але ж остання є історичною істотою, звідси випливає найбільш тісний взаємозв'язок історії та культури, який ми і розглянемо у зв'язку з культуротворчою функцією історичної науки і освіти в другій статті наступного числа цього журналу.

Література

1. *Грушевський М.* Історія й її соціально-виховуюче значіння // Грушевський Михайло. На порозі нової України: Гадки і мрії. — Київ, 1991. — С.55-70.
2. *Каулі Е.* Україна. Народження і можлива смерть держави // Всесвіт. — 1995. — №1. — С.159.
3. *Ленин В.И.* Успехи и трудности советской власти // Полн. собр. соч. — Т.38. — С.55.
4. *Маркарян Э.С.* Очерки теории культуры. — Ереван, 1969.
5. *Межуев В.М.* Культура и история. Проблема культуры в философско-исторической теории марксизма. — М., 1977.
6. *Межуев В.М.* Культура и история. Проблема культуры в философско-исторической теории марксизма. — М., 1977.
7. *Салюк Ю.В.* Гуманизация воспитательного процесса: прогностический аспект проблемы // Человек: перестройка мышления и поведения. — Київ, 1991. — С.163.

Надійшла до редакції 10.01.2006 р.